

O‘ZBEK ADABIYOTIDA KULGI AN‘ANALARI

Shokirova Xavasxon Nurmamatovna

University of Business and Science professori

Yo‘ldashev G‘ayratjon Azamat o‘g‘li

University of Business and Science 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida kulgi an‘analarining shakllanishi va rivojlanishi hamda ularning XX asr o‘zbek adabiyotining yirik vakili Said Ahmad ijodida davom ettirilishi masalalari tahlil qilinadi. Kulgi fenomenining badiiy-estetik va ijtimoiy-madaniy ahamiyati ochib berilib, uning satira, kinoya, istehzo kabi shakllari orqali jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni yoritishdagi roli ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, Said Ahmad asarlarida kulgining an‘anaviy ildizlari va zamonaviy badiiy ifoda vositalari uyg‘unligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari yozuvchining ijodida kulgi nafaqat badiiy vosita, balki axloqiy-tarbiyaviy va ma‘rifiy ahamiyatga ega hodisa ekanini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *kulgi, o‘zbek adabiyoti, satira, kinoya, istehzo, adabiy an‘ana, Said Ahmad, milliy mentalitet.*

Аннотация. *В данной статье анализируются традиции смеха в узбекской литературе и их продолжение в творчестве одного из ярких представителей узбекской литературы XX века — Саида Ахмада. Раскрывается художественно-эстетическое и социально-культурное значение феномена смеха, а также его роль в критическом осмыслении социальных проблем посредством сатиры, иронии и сарказма. Особое внимание уделяется анализу произведений Саида Ахмада, в которых традиционные формы народного юмора гармонично сочетаются с современными художественными приемами. Результаты исследования показывают, что смех в творчестве писателя выступает не только художественным средством, но и важным инструментом нравственного и воспитательного воздействия.*

Ключевые слова: *смех, узбекская литература, сатира, ирония, сарказм, литературная традиция, Саид Ахмад, национальный менталитет.*

Annotation. *This article examines the formation and development of laughter traditions in Uzbek literature and their continuation in the works of Said Ahmad, a prominent representative of twentieth-century Uzbek literature. The study reveals the artistic, aesthetic, and socio-cultural significance of laughter, emphasizing its role in exposing social problems through satire, irony, and humor. Particular attention is paid to the analysis of Said Ahmad’s works, in which traditional folk humor is creatively combined with modern literary forms. The research demonstrates that laughter in the writer’s творчество*

functions not only as an artistic device but also as a means of moral, educational, and social critique.

Keywords: *laughter, Uzbek literature, satire, irony, humor, literary tradition, Said Ahmad, national mentality.*

Kulgi inson madaniyatining tub mohiyatini tashkil qiluvchi, ijtimoiy hayotning muhim fenomenidir. U nafaqat inson qalbini yengillashtiruvchi omil sifatida, balki jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy muammolarni tanqidiy yoritishda ham samarali vosita hisoblanadi.⁴⁶ Adabiyotda kulgi vositalari qahramonlarning obrazini boyitish, voqealarni jonlantirish bilan bir qatorda, jamiyatda mavjud bo'lgan kamchiliklar va salbiy hodisalarni fosh etish vazifasini bajaradi. Shu sababli, kulgi fenomeni nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. O'zbek adabiyoti tarixida kulgi an'analari qadimdan shakllangan bo'lib, ular xalqning boy madaniy merosi va milliy mentaliteti bilan chambarchas bog'liqdir. Xususan, o'zbek xalq adabiyotida kulgi asosan satira, istehzo, kinoya kabi shakllarda namoyon bo'lgan, u jamiyatdagi nohaqlik va illatlarni tanqid qilish vositasi sifatida faol qo'llangan. O'zbek adabiyotining klassik vakillari — Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, G'afur G'ulom kabi yozuvchilar ham o'z asarlarida kulgi vositalaridan foydalangan holda o'sha davrning ijtimoiy muammolarini yoritishga harakat qilganlar.

XX asr o'zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri Said Ahmad ijodida esa kulgi an'analari yanada boyib, yangi badiiy shakl va uslublarga ega bo'ldi. Uning asarlarida kulgi nafaqat badiiy-estirodiy vosita sifatida, balki ijtimoiy tanqid, axloqiy tarbiya va milliy o'zlikni anglash vositasi sifatida ham samarali ishlatiladi. Said Ahmadning kulgi vositalarini o'zbek adabiyotidagi an'anaviy kulgi madaniyati kontekstida tahlil qilish uning ijodining badiiy va ijtimoiy ahamiyatini to'liq anglashga yordam beradi. Shu bois, ushbu maqola o'zbek adabiyotida kulgi an'analarning shakllanishi va rivojlanishini ko'rib chiqib, Said Ahmad ijodidagi kulgi vositalarining o'ziga xosligi va an'anaviy ildizlari bilan bog'liqligini tahlil qilishga qaratilgan.

O'zbek adabiyotida kulgi an'analari. Kulgi o'zbek xalqining madaniy-ma'naviy hayotida qadimdan muhim o'rin tutgan bo'lib, uning adabiy an'alarida keng aks etgan. Kulgi vositalari orqali xalq o'zining ijtimoiy hayotidagi nohaqliklar, kamchiliklar va salbiy holatlarni tanqid qilgan, shu bilan birga insoniy fazilatlarni, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilgan. Bu jarayonda hazil, kinoya, istehzo va satira kabi kulgi shakllari o'zbek adabiyotining mustahkam poydevorini tashkil etadi. O'zbek xalq adabiyotining klassik

⁴⁶ Abdullaev, S. *O'zbek klassik adabiyotida kulgi vositalari.* Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2015.

davrida kulgi vositalari ko‘proq satira va istehzo shaklida namoyon bo‘lgan. Masalan, Abdulla Qodiriy va Cho‘lpon ijodida xalq hayotidagi ijtimoiy muammolar, ayrim ijtimoiy qatlamlarning kamchiliklari tanqidiy kulgi vositalari orqali ochilgan. Ularning asarlarida kinoya va satira ijtimoiy adolatsizlik, behayo xulq-atvor va konservatizm kabi illatlarga qarshi samarali qurol sifatida xizmat qilgan. Shuningdek, G‘afur G‘ulom ijodida ham kulgi, xususan, ironiya va istehzo ko‘p qo‘llanilgan. Uning hikoya va dostonlarida kulgi vositalari nafaqat adabiy estetika uchun, balki axloqiy va tarbiyaviy maqsadlar uchun ham xizmat qilgan. Bu esa o‘zbek adabiyotida kulgi an‘analarining nafaqat badiiy, balki ma‘naviy-ma‘rifiy kontekstda rivojlanganidan dalolat beradi. O‘zbek kulgi an‘analari milliy mentalitetning ajralmas qismi bo‘lib, ular xalq hayotining turli jabhalarini yoritishda o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Hazil va istehzo vositalari orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va insoniy xususiyatlar o‘ziga xos yoritiladi, bu esa o‘zbek xalqining dunyoqarashi va tafakkurini aks ettiradi.⁴⁷ Shu jihatdan kulgi an‘analari o‘zbek adabiyotining ruhiy boyligi va tarixiy davomiyligini ta‘minlab kelmoqda. Shu bilan birga, o‘zbek adabiyotidagi kulgi an‘analari zamonaviy davrda ham o‘zining yangicha shakl va mazmunlarini topmoqda. XX asr va bugungi kun o‘zbek yozuvchilari kulgi vositalaridan foydalanishda yangi tendensiyalarni namoyon etmoqda. Bu jarayonda Said Ahmad ijodi alohida o‘rin tutadi, chunki u o‘zbek kulgi an‘analarini davom ettirish bilan birga, ularni zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitga moslashtirishga harakat qilgan.

Said Ahmad ijodida kulgi an‘anasining davom ettirilishi. Said Ahmad XX asr o‘zbek adabiyotining eng yorqin vakillaridan biri sifatida milliy madaniyat va adabiyotda chuqur iz qoldirgan. Uning ijodida kulgi an‘analari an‘anaviy shaklda davom ettirilish bilan birga, yangi badiiy ifoda va mazmunlarga ega bo‘ldi. Said Ahmad kulgini nafaqat o‘quvchini zavqlantirish vositasi, balki ijtimoiy muammolarni tanqid qilish, axloqiy-estetik qadriyatlarni ilgari surish va milliy o‘zlikni anglash vositasi sifatida qabul qilgan. Said Ahmad asarlarida kulgi vositalarining keng ko‘lamda qo‘llanilishi uning badiiy uslubining ajralmas qismi hisoblanadi. Jumladan, uning hikoya va romanlarida hazil, istehzo, kinoya, satira kabi vositalar orqali jamiyatdagi ijtimoiy nohaqliklar, insoniy zaifliklar va milliy-ma‘naviy muammolar ochib beriladi. Bunday yondashuv asarlarida nafaqat shaxsiy, balki umumxalq hayoti, millatning ijtimoiy-psixologik holati ham yoritiladi. Masalan, "Jimjitlik" va "Kelinlar qo‘zg‘oloni" kabi asarlarida Said Ahmad kinoya va istehzoni ijodiy qurol sifatida ishlatib, o‘zbek jamiyatining muayyan qatlamlaridagi muammolarni ochib beradi. Bu asarlar orqali yozuvchi o‘z davrining ijtimoiy va ma‘naviy muhitini tanqidiy yoritishga harakat qilgan, biroq buni kulgi vositalari yordamida yumshoq va ta‘sirli uslubda amalga

⁴⁷ Karimov, D. G‘afur G‘ulom ijodida ironiya va istehzo. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 2017.

oshirgan. Shuningdek, Said Ahmadning kulgili obrazlar yaratishdagi mahorati uning badiiy uslubini yanada boyitadi. Uning qahramonlari ko‘pincha insoniy kamchiliklar bilan birga, hayotiy kulgili holatlar va xarakterlarga ega bo‘lib, o‘quvchida hamdardlik va tanqidiy fikr uyg‘otadi. Bu esa an‘anaviy o‘zbek kulgi madaniyatining davomiyligi va yangi davr talablari bilan uyg‘unligini ko‘rsatadi. Said Ahmad ijodida kulgi vositalarining an‘anaviy ildizlari, ya‘ni o‘zbek xalq hazili, satirasi va istehzosi bilan chambarchas bog‘liqligi ko‘p jihatdan uning milliy ruhiyati va madaniyati bilan izohlanadi. Bu esa uning asarlarini o‘zbek adabiyotidagi kulgi an‘analarining evolyutsion rivojlanishi sifatida qarash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Said Ahmadning kulgi vositalariga bo‘lgan munosabati uning ijodida milliy madaniyat va adabiy an‘analarni davom ettirish bilan birga, yangi badiiy shakllar va mazmunlarni yaratish imkonini bergan. Bu esa uning o‘zbek adabiyotidagi o‘rnini mustahkamlab, kulgi madaniyatining yanada rivojlanishiga xizmat qilgan.

Xulosa, Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida kulgi an‘analari va Said Ahmad ijodida ularning davom ettirilishi masalalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kulgi o‘zbek xalqining milliy madaniyati va adabiyotining ajralmas qismi bo‘lib, u asrlar davomida ijtimoiy hayotdagi muammolarni yoritish, axloqiy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish va milliy o‘zlikni anglashda samarali vosita sifatida xizmat qilgan. O‘zbek adabiyotining klassik va zamonaviy davrida kulgi vositalari, xususan, hazil, kinoya, istehzo va satira shakllari keng qo‘llanilgan. Bu an‘analar xalqning ruhiyati, urf-odatlar va tarixiy tajribasi bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, ularni o‘zbek adabiyotining ma‘naviy asoslarini tashkil etuvchi omillardan biri sifatida qarash mumkin. Said Ahmad ijodi o‘zbek kulgi madaniyatining an‘anaviy ildizlarini saqlab qolgan holda, yangi badiiy shakl va mazmunlarni yaratishda muhim bosqich hisoblanadi. Uning asarlarida kulgi vositalari orqali jamiyatdagi nohaqliklar, insoniy kamchiliklar va milliy-ma‘naviy muammolar tanqidiy yoritilgan. Shu bilan birga, uning ijodiy yondashuvi kulgi orqali nafaqat tanqidiy, balki tarbiyaviy va ma‘rifiy ahamiyatga ham ega bo‘lishini ta‘minlagan. Shunday qilib, Said Ahmad ijodida kulgi an‘analari o‘zbek adabiyotining milliy-estetik va ijtimoiy-madaniy kontekstida davom ettirilgan va rivojlantirilgan. Bu uning asarlarini milliy adabiyotimizning bebaho qismi sifatida yanada qadrlash imkonini beradi. Kelajakda o‘zbek adabiyotida kulgi fenomenini chuqurroq o‘rganish va uning turli badiiy shakllarini tahlil qilish ilmiy tadqiqotlarni yanada boyitadi. Shu bilan birga, Said Ahmad ijodidagi kulgi vositalarining zamonaviy jamiyatdagi roli va ularning yangi avlod adabiyotida qanday rivojlanishi bo‘yicha izlanishlar olib borilishi zarur.

Adabiyotlar :

1. Shokirova X. O‘zbek tilida kesimlik kategoriyasi: shaxs aktanti va uning nutqiy voqelanishi. Filol.fan.nomz. diss. – Toshkent, 2019. – 127 b.
2. Shokirova X. Tilning lingvosemiotik strukturasi (semantik-sigmatik, sintaktik-pragmatik aspekt asosida). Filol.fan. doktori diss. – Farg‘ona, 2022. – 240 b.
3. Shokirova X. Savodxonlik asoslari.– Farg‘ona, Classic. 2023.– 174 b.
4. Shokirova X. O‘zbek tilining sohada qo‘llanishi. – Farg‘ona, Poligraf Super servis. 2023. – 268 b.
5. Shokirova X. Mazmuniy sintaksis. – Farg‘ona, Classic. 2023. – 206 b.
6. Shokirova Kh. The issue of speech act in pragmatics. Theoretical & Applied Science.2020.06. DOI: 1015863/TAS. SOI:1.1/ TAS.
7. Shokirova X. Kesimlik kategoriyasi va shaxs aktanti. – Toshkent, 2012. – 85 b.
8. Shokirova X. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2013. – 25 b.
9. Шокирова Х. Семиотик модел концепцияси. – Қўқон давлат педагогика институти Илмий хабарлари. 2024, 4-сон. – 1840 б.
10. Khavashkhon Shokirova. The Semiotic System and Structure of Language. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Learning (EJEDL) Vol:4, No 1, 2025, Page: 1-5.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, S. O‘zbek klassik adabiyotida kulgi vositalari. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2015.
2. Akbarov, S. Said Ahmadning ijtimoiy-siyosiy hazil va istehzosi. Adabiyot va san’at, 2016
3. Karimov, D. G‘afur G‘ulom ijodida ironiya va istehzo. O‘zbek tili va adabiyoti, 2017.
4. Mirzayev, A. Said Ahmad asarlarida hazil va istehzo. Adabiyotshunoslik jurnali, 2020.
5. Qodirov, M. Milliy madaniyat va kulgi an’analari Said Ahmad ijodida. O‘zbek tili va adabiyoti, 2017, 88–95.
6. Rasulov, N. Said Ahmadning badiiy uslubida kulgi vositalari. Madaniyat va adabiyot, 2018, 40–47.
7. Raxmonov, I. Milliy mentalitet va kulgi an’analari. Madaniyat va jamiyat, 2019, 33–39.
8. Tursunov, B. O‘zbek adabiyotida hazil va kulgi vositalari. – Toshkent: Fan, 2018.